

Ocena osiągnięć naukowych ks. dr. Jacka Froniewskiego przedstawionych w jego postępowaniu habilitacyjnym

Realizując zadania recenzenta w postępowaniu habilitacyjnym ks. dr. Jacka Froniewskiego, adiunkta I Katedry Teologii Dogmatycznej Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu (dalej zwanego też „Habilitantem”), przedkładam moją ocenę, która ma na celu stwierdzenie czy Habilitant spełnia kryteria określone w art. 219 ust. 1.2 i 1.3 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r. poz. 1668), tzn. czy posiada w swoim dorobku osiągnięcia naukowe stanowiące znaczny wkład w rozwój dyscypliny nauki teologiczne i czy „wykazuje się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej”.

I. Biogram Habilitanta

Ks. dr. Jacek Froniewski kształcenie w zakresie nauk teologicznych realizował na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu, zdobywając tam kolejne stopnie: magisterium w 1997 r. na podstawie pracy pt. *Eucharystia w dialogu katolicko-luterańskim w świetle dokumentów uzgodnień ekumenicznych*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. S. Nagyego przy współudziale ks. dr. S. Dudka; licencjat (kanoniczny) w 2005 r. na podstawie pracy pt. *Nauka o Eucharystii w dialogu katolicko-luterańskim w świetle dokumentów uzgodnień ekumenicznych oraz jej implikacje pastoralne*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. R.E. Rogowskiego; doktorat w 2011 r. na podstawie rozprawy pt. *Teologia anamnezy eucharystycznej jako pamiątki uobecniającej ofiarę Chrystusa i jej implikacje ekumeniczne*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. R.E. Rogowskiego.

Od 1 września 2014 r. Habilitant zatrudniony jest jako adiunkt w I Katedrze Teologii Dogmatycznej. W latach 2014–2017 pełnił jednocześnie funkcję Sekretarza Generalnego PWT we Wrocławiu. Od roku akademickiego 2017/2018 prowadzi również wykład „Posługa duchowa wobec chorych – aspekty prawnokanoniczne, duszpasterskie i ekumeniczne” na Uniwersytecie Wrocławskim (Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii) w ramach Podyplomowych Studiów Prawa Medycznego i Bioetyki.

II. Ocena głównego osiągnięcia naukowego

W myśl art. 219 ust. 1 pkt. 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, jako główne osiągnięcie naukowe Habilitant wskazał monografię pt.: *Teologia sakramentu namaszczenia chorych. Historia – Systematyka – Ekumenia* (seria: Rozprawy

naukowe 107), Wrocław: Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu 2022, 513 s., ISBN 978-83-66545-51-9.

Z analizy dorobku naukowego Habilitanta oraz informacji zawartych w autoreferacie wynika, że przedłożona monografia jest konsekwencją jego naukowych zainteresowań, które „ogniskują się na skrzyżowaniu sakramentologii i ekumenizmu” (Autoreferat, s. 3), i które dojrzały w nim od czasu studiów podstawowych w zakresie nauk teologicznych. Bliższe określenie kierunku badań, których zwieńczeniem stała się monografia habilitacyjna nastąpiło niedługo po obronie doktoratu i w czasie trzyletnich studiów podoktorskich w Johann-Adam Möhler-Institut für Ökumenik w Paderborn. Te zewnętrzne okoliczności wskazują, że monografia przedłożona jako główne osiągnięcie naukowe jest efektem około 10 lat pracy, choć o różnym stopniu intensywności z uwagi na wielość obowiązków i zajęć Habilitanta w tym okresie. Jednak to nie czas, który upłynął od powzięcia zamiaru naukowych badań nad teologią sakramentu namaszczenia chorych, lecz jakość pracy badawczej Habilitanta zdecydowała o tym, że monografia habilitacyjna przybrała ostatecznie znakomitą formę.

1. Przedmiot badań i ich cel

Zainteresowania Habilitanta ogniskujące się wokół sakramentologii i ekumenizmu pozwoliły mu dotknąć kluczowych nerwów współczesnej chrześcijańskiej teologii. Z jednej strony jest to kwestia sakramentów jako szczególnych miejsc chrześcijańskiej egzystencji (por. s. 11), znaków komunikujących zbawienie i wyrazu cielesności chrześcijańskiej wiary, w myśl której udział w życiu wiecznym dotyczy całego człowieka (por. s. 12). Z drugiej strony to wymiar ekumeniczny, bez którego po Soborze Watykańskim II nie sposób uprawiać „po katolicku” (tak w sensie wyznaniowym, a tym bardziej etymologicznym) teologii. Zainteresowanie sakramentologią w wyżej zarysowanym sensie skutkowało dostrzeżeniem przez Habilitanta, że „sakrament namaszczenia chorych (...) wyróżnia się wyjątkową specyfiką, ponieważ zbawienie, łaska są tu adresowane nie tylko do sfery duchowej człowieka, lecz także (...) do jego ciała” (s. 12), a jednocześnie „jest w pewien sposób najbardziej zaniedbanym sakramentem, jeśli idzie o opracowania teologiczne” (s. 15), gdyż poświęcano mu w publikacjach teologicznych niewiele uwagi. Ta bardzo trafna diagnoza doprowadziła Habilitanta do sformułowania dość szerokiego i ambitnego przedmiotu badań: prześledzenia historii teologicznej interpretacji sakramentu chorych począwszy od danych Objawienia, by na tym tle podjąć refleksję nad aktualnymi możliwościami jego wykładni i praktyki, przy uwzględnieniu również optyki ekumenicznej. Habilitant postawił sobie w istocie kilka szczegółowych celów badawczych: pierwszym była analiza w wymiarze diachronicznym i synchronicznym teologii sakramentu chorych w perspektywie dogmatycznej, „tak aby uchwycić jej aktualny obraz w tym momencie jej historycznego rozwoju, naznaczonym przez recepcję ostatniego soboru” (s. 13) i wskazać na nowe wyzwania, które winny określać kierunki rozwoju teologii i praktyki wspomnianego sakramentu; drugim celem była podobna analiza rozumienia praktyki namaszczenia chorych w Kościołach i wspólnotach niekatolickich, wraz z próbą uchwycenia zachodzących tam zmian; a trzecim ustalenie, czy między wyznaniem istnieje jakieś oddziaływanie i jego „potencjalny wpływ na możliwości wzajemnej posługi” (s. 14). Mogłoby się wydawać, że to zbyt dużo jak na jedną pracę, ale w istocie cele te są ze sobą ściśle związane i nie sposób ich rozdzielić, jeśli pragnie się uzyskać całościowy obraz teologii

sakramentu namaszczenia chorych (praktyki namaszczenia chorych) w jej historycznej dynamice, mając na uwadze jednocześnie „uruchomienie” potencjału tego sakramentu w aktualnej kościelnej posłudze wobec chorych i relacjach międzywyznaniowych. Trudno badać teologię sakramentu bez odniesienia do jego praktyki, a w jego katolickiej praktyce trudno z kolei ignorować to, co dzieje się w innych Kościołach i wspólnotach w tak newralgicznym „miejscu” kościelnej posługi, jakim jest chory i cierpiący człowiek. Teologia określa praktykę i na odwrót, o czym wielokrotnie słusznie przypominał Habilitant, przywołując starożytną zasadę *lex orandi – lex credendi*. Zakreślony przez Habilitanta zakres pola badawczego jest więc w pełni zasadny, niebudzący od strony metodologicznej istotnych zastrzeżeń, a przy tym imponujący i budzący respekt.

2. Wykorzystana literatura

Baza materiałowa pozostaje w ścisłej korelacji z tematem badawczym, czyli teologią sakramentu namaszczenia chorych. Związana z nią problematyka wymagała sięgnięcia do szerokiego spektrum materiałów, podejmujących kwestie egzegetyczne, historyczne, doktrynalne, teologiczno-systematyczne, liturgiczne, prawno-kanoniczne i ekumeniczne. Całość materiałów została posegregowana z podziałem na trzy główne działy: źródła, literatura przedmiotu i literatura pomocnicza. W skład źródeł weszły (w liczbie ponad 160 pozycji) obok różnych wydań Pisma Świętego, liczne dokumenty doktrynalne i liturgiczne Kościoła katolickiego oraz Kościołów i wspólnot niekatolickich (odrębnie zestawionych), dokumenty dialogów ekumenicznych oraz zestaw źródłowych tekstów teologicznych od okresu patrystyki aż po reformację. Dział literatury przedmiotu również liczy ponad 160 opracowań zarówno całościowych, jak i częściowych, np. ograniczonych do określonego okresu bądź dziedziny teologii, jak komentarze biblijne. Wszystkie one nadały kierunek interpretacji źródeł przez Habilitanta, stając się punktem odniesienia dla podejmowania własnych, merytorycznych rozstrzygnięć na drodze do wytworzenia oryginalnej syntezy. Najobszerniejszy jest dział literatury pomocniczej obejmujący ponad 370 pozycji, podejmujących różne szczegółowe zagadnienia i kwestie związane z przedmiotem badań. Odrębny – od wspomnianych wyżej – dział stanowią jeszcze publikacje na stronach internetowych. Łącznie wykazano ich tam 19 i są to publikacje o różnym charakterze, choć większość z nich ma doktrynalno-urzędowy charakter. Tworzenie takiego działu jest niezrozumiałe i zbędne, gdyż pozycje te należało zaklasyfikować do wyżej wymienionych działów, kierując się kryterium autorstwa bądź treści, a nie formą ich opublikowania.

Bibliografia recenzowanej monografii liczy więc ponad 700 pozycji, co jest liczbą imponującą. Niezależnie od samokrytycznej wypowiedzi Habilitanta, który stwierdził, że zakres wykorzystanej literatury można by jeszcze poszerzyć, zwłaszcza o pozycje dotyczące źródeł liturgicznych lub opracowania włosko- i hiszpańskojęzyczne (por. s. 457), należy z całym przekonaniem uznać, że wykorzystana baza materiałowa jest nie tylko rozległa, ale – co ważniejsze – reprezentatywna i umożliwiającą osiągnięcie zamierzonego efektu badawczego.

3. Metoda

Ustalenie badawczego celu oraz dobór prowadzącej do jego realizacji bazy źródłowej determinuje wybór odpowiedniej metody badawczej. W przypadku recenzowanej monografii bogata i zróżnicowana baza materiałowa oraz wieloaspektowy cel badawczy skłoniły do wyboru głównej metody, którą Habilitant określił jako „teologiczno-historyczną” (s. 16). Rozumie pod tym pojęciem – jak się zdaje – takie podejście badawcze, które uwzględnia wykładnię teologiczną tekstów źródłowych, zwłaszcza danych Objawienia, i jego przekazu w Kościele w jego historycznej ciągłości. Innymi słowy, Habilitant pragnie opierać się na żywej Tradycji Kościoła i w jej świetle interpretować przeszłość i teraźniejszość sakramentu namaszczenia chorych. Jakkolwiek jest to słuszne podejście metodologiczne, to nie określa ono jednak szczegółowych czynności badawczych, które należało podjąć, aby zrealizować wyznaczony cel. W takim określeniu chodzi raczej o pewien rodzaj metodologicznego podejścia („nastawienia”), charakterystycznego dla współczesnej teologii dogmatycznej, dla której podstawą są teksty biblijne i ich interpretacja w żywej tradycji Kościoła. To samo dotyczy uwag odnoszących się do hermeneutyki teologicznej. Habilitant jest tego w pełni świadom i uzupełnia ten opis o wskazanie kolejnych metod szczegółowych, którymi się posługiwał: egzegeza biblijna, zwłaszcza w jej aspekcie teologicznym opartej na hermeneutyce wiary, analiza, metoda porównawcza, zwłaszcza w odniesieniu do tekstów powstałych w dużej rozpiętości czasowej oraz zróżnicowanych wyznaniowo, i metoda ekumeniczna, polegająca na uwzględnieniu konfesyjnej wielowymiarowości prawdy teologicznej. Sposób prezentacji przyjętej metodologii badań wraz z uwzględnieniem osiągniętych wyników badań dowodzi biegłości Habilitanta w stosowaniu metod warunkujących uzyskanie zamierzonego celu badawczego.

4. Struktura i pozostałe elementy formalne

Struktura monografii odpowiada schematowi wyrażonemu w jej podtytule i obejmuje trzy rozdziały, które odzwierciedlają etapy badań prowadzonych przez Habilitanta. Rozdział I (*Źródła i rozwój doktryny. Perspektywa historyczna*, s. 23–156) przedstawia biblijne podstawy sakramentu namaszczenia chorych oraz rozwój jego teologii i praktyki od epoki patrystycznej aż po epokę potrydencką. Rozdział II (*Nauka i recepcja Soboru Watykańskiego II. Perspektywa systematyczna*, s. 157–296) prezentuje aktualną teologię i praktykę sakramentu chorych, wychodząc od jego reformy na Soborze Watykańskim II, poprzez systematyczną wykładnię posoborowej teologii tego sakramentu aż po analizę aktualnych wyzwań i kwestii otwartych w procesie wdrażania posoborowej reformy. Rozdział III (*Wschód i Zachód – dialog i przyszłość. Perspektywa ekumeniczna*, s. 297–441) skupia się na prezentacji problematyki namaszczenia chorych w Kościołach niepozostających w jedności z Kościołem katolickim, tak w Kościołach tradycji wschodniej, jak i w Kościołach i wspólnotach poreformacyjnych (w tym anglikańskie i starokatolickie), a także przedstawia wyniki badań nad obecnością problematyki namaszczenia chorych w dialogach ekumenicznych, nakreślając jednocześnie perspektywy ekumenicznego zbliżenia w tym obszarze. Każdy rozdział, a nawet mniejsze jednostki strukturalne, kończą się cennymi i pomocnymi w lekturze podsumowaniami. Wydaje się jednak, że w takich cząstkowych podsumowaniach zbędne jest umieszczanie po raz kolejny odnośników do źródeł lub opracowań. Rodzi to wrażenie, jakby nie były one podsumowaniami autora, lecz zapożyczonymi.

Całość monografii wieńczy „Zakończenie”, które z niezwykłą precyzją kompleksowo i syntetycznie zestawia wyniki przeprowadzonych rozległych i wieloaspektowych badań, a jednocześnie – co bardzo cenne i wystawia bardzo dobre świadectwo naukowym kompetencjom Habilitanta – zakreśla trzy obszary, które wymagają dalszych badań w odniesieniu do wyników zawartych w recenzowanej monografii, a dotyczą sfery ekumenicznej, pastoralnej i kanonicznej. Poza „Bibliografią”, segregującą wykorzystaną bazę źródłową, monografia zawiera jeszcze „Indeks osobowy”, ograniczony do osób wymienionych w tekście głównym (bez przypisów i „Bibliografii”) oraz angielskojęzyczne streszczenie i spis treści w tymże języku. Taka struktura monografii jest jasna, przejrzysta, spójna i logiczna z punktu widzenia celu monografii. Jej układ właściwie porządkuje badaną materię i daje łatwy wgląd w podejmowane kolejno wątki i aspekty.

Pozostałe elementy formalne również zostały wykonane z najwyższą starannością i zasługują na najwyższą ocenę. Przypisy sporządzono w sposób spójny i jednolity. Obok dokumentujących, licznie występują również przypisy wyjaśniające lub komentujące jakiś aspekt badanej materii. Świadczą one o rozległej erudycji Habilitanta. Język posiada wszystkie cechy dobrego stylu naukowego, czyli wyróżnia się jasnością, zrozumiałością, precyzją i prostotą.

Problematyczna pozostaje jedynie kwestia terminologii w odniesieniu do osób z niepełnosprawnością intelektualną. Habilitant stosuje określenia powszechnie występujące w dokumentach i wypowiedziach doktrynalno-kościelnych, jak: „upośledzeni umysłowo”, „chorzy psychicznie”, „utrata używania rozumu”. Są to jednak określenia, które aktualnie eliminuje się ze słownika jako zbyt stygmatyzujące i poniżające takie osoby. Są one zaprzeczeniem personalistycznego podejścia, nawet jeśli takim osobom nie odmawia się w żaden sposób osobowej godności. Mimo że Habilitant nie ponosi odpowiedzialności za język kościelnych dokumentów, to można oczekiwać, że we współczesnej pracy zwróci się uwagę na ten problem i sformułuje jakiś postulat modyfikacji tej terminologii, promując inkluzyjny język.

5. Jakość merytoryczna

Monografia ks. dr. Jacka Froniewskiego jest nowatorskim w polskiej literaturze teologicznej studium nad namaszczeniem chorych, cechującym się kompleksowym i wielowymiarowym podejściem: historycznym, systematycznym i ekumenicznym. Tej triadzie odpowiada struktura monografii, w której trzem kolejnym rozdziałom przypisano realizację wspomnianych perspektyw. Nie uczyniono tego w sposób „sterylny”, gdyż nie sposób radykalnie rozdzielić poszczególnych perspektyw, zwłaszcza historycznej i systematycznej. Choć w pierwszym rozdziale skoncentrowano się przede wszystkim na prześledzeniu wielowiekowego procesu kształtowania się teologii i praktyki sakramentu namaszczenia chorych, to Habilitant podejmował także systematyczną refleksję nad kształtującą się teologią tego sakramentu. Z kolei towarzysząca mu w drugim rozdziale perspektywa systematyczna nad aktualnym obrazem katolickiej doktryny o namaszczeniu chorych w konieczny sposób musiała zostać wzbogacona elementami historycznej analizy poszczególnych etapów reformy sakramentu chorych zainicjowanej przez Sobór Watykański II. Także perspektywie ekumenicznej w oczywisty sposób musiało towarzyszyć zarówno historyczne, jak i systematyczne spojrzenie. Nie podważa to jednak w żaden sposób zasadności przyjętego porządku, który już sam w sobie

kieruje uwagę czytelnika na „aktualność” rozumienia i praktyki sakramentu chorych, co było też istotnym badawczym celem Habilitanta. Trudno jednak byłoby zrozumieć „aktualność”, a nawet formułować postulaty dalszej reformy i odnowy bez ukazania historii kształtowania się tego sakramentu i bez znajomości tego, co miało miejsce, w sensie systematycznym i praktycznym, już w przeszłości.

Nakreślona przez Habilitanta historyczna panorama teologii i praktyki sakramentu namaszczenia chorych w znakomity sposób odwzorowuje linie rozwoju tego sakramentu, odsłaniając jednocześnie ich społeczne, eklezjalne i doktrynalne tło. Wrocławski teolog ukazał wiele szczegółowych etapów i odcinków tej historii nie rezygnując przy tym z przejrzystej syntezy. Uderza trafność w wyeksponowaniu kluczowych momentów i najważniejszych cezur w historii namaszczenia chorych. Owszem, Habilitant sięga nie tylko do źródeł z poszczególnych epok, lecz również do kluczowych i fundamentalnych opracowań tej historii, które okazały się niezbędnym przewodnikiem w interpretacji historycznych źródeł. Korzystając dojrzałe z wyników dotychczasowych badań historycznych zaproponował jednak bardzo spójną i czytelną syntezę historii. Synteza ta łączy ze sobą zdobycze różnych badaczy zajmujących się namaszczaniem chorych w różnych aspektach, dając w efekcie nową, oryginalną jakość, ukierunkowaną na wyznaczony przez siebie cel badawczy. Umiejętność sformułowania syntezy, uogólnienia, stworzenia nowej jakości z dostępnego, bogatego materiału badawczego jest niewątpliwie jedną z najważniejszych właściwości umysłu prawdziwego uczonego. I taką umiejętnością Habilitant się wykazał. To samo dotyczy także sposobu prezentacji biblijnych podstaw sakramentu chorych, od których wyszedł w historycznej części monografii. Swoboda, z jaką porusza się po zawilosciach egzegetycznej dyskusji dotyczącej ustanowienia sakramentu namaszczenia chorych, dowodząc przy tym szerokiej erudycji i kompetencji, zasługuje na najwyższe uznanie.

Jakość historycznej analizy widoczna jest również w prezentacji reformy przeprowadzonej przez Sobór Watykański II i jej recepcji. Habilitant ze swobodą operuje zgromadzonym materiałem badawczym, odsłaniając źródła inspiracji soborowej reformy, intencje towarzyszące ojcom soboru w tym procesie i wynikające z nich implikacje dla procesu recepcji. Bazując na tych osiągnięciach zdołał następnie dokonać właściwej, to znaczy rzeczowej i skrupulatnej hermeneutyki tekstów soborowych i posoborowych, w tym zwłaszcza Kodeksu Prawa Kanonicznego i Katechizmu Kościoła Katolickiego (= KKK). Na uwagę zasługuje ogromna precyzja w interpretacji tych tekstów i zdolność do uchwycenia nawet drobnych niuansów formalnych i semantycznych oraz ich ewentualnych konsekwencji teologicznych, które Habilitant znakomicie wyzyskuje w kontekście postulatów pogłębiających recepcję soborowej reformy w zakresie namaszczenia chorych, tak by mógł być sprawowany z większym duchowym pożytkiem dla różnych kategorii chorych. Śledząc przebieg rozwoju posoborowej teologii tego sakramentu Habilitant np. w wyważony sposób „rozprawia się” z kwestią elementów „trydenckich” w nauczaniu KKK (por. s. 188–189), interpretując je w perspektywie linii ciągłości z wielowiekową tradycją. W takim podejściu jest widoczna również krytyczna asymilacja refleksji teologicznej odnośnie do sakramentu chorych. Habilitant dysponując całościowym obrazem historycznej i aktualnej dynamiki tego sakramentu był w stanie dokonać rzeczowej interpretacji i oceny różnych szczegółowych wypowiedzi doktrynalnych i teologiczno-systematycznych.

W systematycznych analizach teologii sakramentu namaszczenia chorych w nauce i recepcji Soboru Watykańskiego II wrocławski teolog zwrócił szczególną uwagę na jego pneumatologiczny wymiar. Dostrzegł w nim element przyczyniający się do znacznego poszerzenia rozumienia tego sakramentu i otwarcia nowych horyzontów, dzięki czemu możliwe jest wyjście ku nowym rozwiązaniom. Położenie akcentu na tym wymiarze, a następnie jego konsekwentne rozwijanie w kontekście przyszłego rozwoju należy postrzegać jako szczególnie i znaczący wkład Habilitanta w interpretację tego sakramentu, będący wynikiem przeprowadzonej przez niego analizy historyczno-systematycznej teologii namaszczenia chorych. Ten wymiar wprawdzie był trwałym elementem Tradycji, gdyż aspekty pneumatologiczne stałe były w niej obecne (np. poświęcenie oleju, formuła sakramentalna), ale – jak słusznie zauważył ks. dr Jacek Froniewski – często były odczytywane jedynie w wąskim kontekście. Nowy rytuał pogłębił wymiar pneumatologiczny i wyeksponował rolę Ducha Świętego w celebracji tego sakramentu, co szczególnie wyraźnie ukazały analizy przeprowadzone przez Habilitanta. Dowartościowanie pneumatologicznego wymiaru pozwoliło mu także w nowym świetle podjąć rozważania nad skutecznością sakramentu, transcendując napięcie między jego duchowymi i cielesnymi skutkami, a silniej oprzeć ją na obecności Ducha Świętego, który obejmuje całego człowieka w jego osobowym istnieniu i umacnia, przemienia i uzdrawia go w sytuacji choroby.

Pneumatologiczną perspektywę Habilitant wyzyskał również w odniesieniu do dyskusji nad sakramentalnością namaszczenia, co ma istotne znaczenie w kontekście ekumenicznym i otwiera nowe możliwości pogłębienia dialogu międzywyznaniowego. Jego zdaniem perspektywa ta stwarza dogodne warunki m.in. dla rozwiązania kwestii ustanowienia sakramentów, tak istotnej dla większości denominacji protestanckich w odrzuceniu sakramentalności namaszczenia chorych. W perspektywie pneumatologicznej możliwe staje się przyjęcie poglądu o powielkanocnym tworzeniu tradycji sakramentalnej, czyli wyboru pod wpływem Ducha Świętego w Kościele i przez Kościół konkretnych znaków symbolicznych urzeczywistniających zbawcze działanie Jezusa Chrystusa. Habilitant zdołał wykazać, że taka opcja znajduje coraz powszechniejszą akceptację po stronie protestanckiej. Potencjał pneumatologii w odniesieniu do perspektyw pojednania między wyznaniem trudno zatem przecenić. Ma on znaczenie także na ogólniejszym poziomie, gdyż inspiracje płynące z pneumatologii pozwalają w różnorodności praktyk i interpretacji teologicznych związanych z namaszczeniem chorych widzieć dar, a nie przeszkodę na drodze do jedności. Tak się stanie, jak trafnie utrzymuje wrocławski teolog, jeśli przyjmie się pneumatocentryczną perspektywę w teologii. W tym kontekście można było jednak szerzej podjąć kwestię nadzwyczajnych szafarzy tego sakramentu, która została jedynie zasygnalizowana. Po historycznej analizie i systematycznych rozważaniach Habilitant mógł z większą odwagą włączyć się w dyskusję nad tą kwestią, która w niektórych Kościołach ciągle pozostaje żywa i wydaje się, że może narastać.

Innym znaczącym osiągnięciem Habilitanta jest również rozwinięcie paschalnego wymiaru w teologii łaski sakramentu chorych. Oczywiście, wymiar ten również został uwypuklony i dowartościowany w reformie Soboru Watykańskiego II, nie bez wpływu teologów Kościołów wschodnich, ale Habilitant zdołał go wyzyskać w teologicznej refleksji nad sakramentem namaszczenia chorych, sytuując go perspektywie aktualizacji i dopełnienia chrztu, jako dzieła zanurzenia i upodobnienia się do śmierci i zmartwychwstania Chrystusa. Dzięki temu sakrament chorych zyskuje bardziej egzystencjalny, a zarazem eklezjalny wymiar. Choroba i

cierpienie jawią się przez to szczególnie miejscem „wejścia” w Paschę Chrystusa i jej przemieniającą moc, której doświadcza się w Kościele. Zgodnie z paschalną wizją cała rzeczywistość, łącznie z chorobą, widziana jest w perspektywie „przechodzenia” do pełni życia w Chrystusie. Habilitant dokonał zatem słusznej „promocji” tego wymiaru, skłaniającego ku całościowemu myśleniu w perspektywie eschatologicznej. Paschalny wymiar teologii jest szczególnie charakterystyczny dla sakramentologii Kościołów wschodnich, gdzie dominuje zasadniczo spojrzenie całościowe, kosmiczne, holistyczne. Wrocławski teolog ma świadomość, że tak zarysowana, czyli integralna, paschalna wizja sakramentu chorych oraz jego eklezjalne „zadomowienie” ciągle jeszcze nie znajduje pełnego odzwierciedlenia w świadomości katolików i w samej praktyce tego sakramentu. Gdy zestawimy to z podejściem niektórych wschodnich Kościołów można podzielać po części jego krytyczną opinię, że po stronie Kościoła katolickiego brak „szerszej wizji teologicznej, która by przełamywała w świadomości wiernych raczej indywidualistyczne podejście do tego sakramentu” będące echem tradycji „ostatniego namaszczenia” (s. 432). W opozycji do tej nieco kategorycznej oceny trzeba odnotować, że współcześnie w wielu wspólnotach katolickich obserwuje się wręcz „inflację” zbiorowego udzielania sakramentu chorych przy okazji rekolekcji czy misji parafialnych i nie widać tam koniecznie przekonania, że to „ostatnie namaszczenie”. Owszem, brak tu często refleksji teologicznej, ale w praktyce coraz rzadziej spotykamy się z myśleniem o sakramencie chorych jako „ostatnim namaszczeniu”. Wiele osób, które wielokrotnie wcześniej przyjmowały sakrament chorych, w sytuacji zagrożenia czy zbliżania się śmierci prosi o niego jeszcze raz, być może widząc w nim także ważny i konieczny dla nich znak łaski na ostatnie chwile ziemskiego życia. To dowodzi – postulowanej przez Habilitanta w monografii – konieczności zachowania linii ciągłości z Tradycją w rozumieniu i praktyce tego sakramentu, integrując różne jego aspekty.

Kolejnym znaczącym osiągnięciem badań ks. dr. Jacka Froniewskiego jest ukazanie rozkwitu bogactwa form liturgicznej praktyki namaszczenia chorych w Kościołach poreformacyjnych. Przeprowadzając szczegółowe i żmudne badania i analizy, przede wszystkim liturgicznych tekstów tych Kościołów, zaprezentował teologiczną i liturgiczną dojrzałość rozwoju posługi wobec chorych po stronie protestanckiej. W jego ocenie jest ona nawet bardziej integralna i holistyczna niż ma to miejsce gdzieindziej. Pisze wprost o liturgicznej „rewolucji” przywracania obrzędu namaszczenia chorych w tradycji protestanckiej, oznaczającej jednocześnie milowy krok ekumeniczny (por. s. 434). Obok wcześniej wspomnianych, to kolejny powód do rozwijania przez Habilitanta perspektyw ekumenicznego zbliżenia między Kościołami. Formułowane propozycje w tym względzie opiera na szerokiej i głębokiej znajomości poszczególnych teologii konfesyjnych, w których potrafi dostrzec i wydobyć te elementy, które kryją w sobie potencjał jedności, nie popadając jednak przy tym w zbyt ni entuzjazm. Zachowuje bowiem świadomość istniejących trudności teologicznych w relacjach ekumenicznych, które szczegółowo udokumentował w kontekście rozumienia obrzędu namaszczenia chorych. Mimo to nie zrezygnował ze wskazania możliwości wspólnych działań duszpasterskich wobec chorych, które mogą w dłuższej perspektywie przyczynić się także do przezwyciężenia doktrynalnych rozbieżności. Nowe drogi na tej ścieżce może otworzyć – zdaniem Habilitanta – spojrzenie na chorobę i zdrowie w aktualnej epoce naznaczonej kultem zdrowia (zob. s. 438). O ile rozumienie sakramentu chorych obciążone jest różnymi kontrowersjami, co nie ułatwia dialogu i wzajemnego zbliżania, o tyle aktualne

wyzwania w dziedzinie współczesnego kultu zdrowia dotyczą w równym stopniu wszystkie Kościoły chrześcijańskie i winny znaleźć wspólną odpowiedź w zakresie duszpasterskiej posługi, a zarazem ułatwić dialog doktrynalny. „Ekumeniczna” część monografii jest więc nie tylko odkrywczą, ale również doniosłą w kontekście relacji międzywyznaniowych.

Podsumowując: recenzowana monografia jest opracowaniem, które niewątpliwie stanowi znaczny wkład w rozwój dyscypliny nauki teologicznej. Habilitant kompleksowo przebadał pod względem historycznym, systematycznym i ekumenicznym teologię sakramentu namaszczenia chorych. Nie zatrzymał się wyłącznie na dokumentowaniu historii i stanu aktualnego, ale na ich podstawie pogłębił teologię sakramentu namaszczenia chorych, postulując uwzględnienie jej potencjału w rozwoju praktyki tego obrzędu z uwzględnieniem wymiaru ekumenicznego. Zarówno w warstwie analitycznej, jak i formułowanych syntezach monografia wyróżnia się naukową dojrzałością, rzetelnością i oryginalnością. Dowodzi ona wysokich kompetencji naukowych Habilitanta, jego erudycji, orientacji w aktualnym dyskursie teologicznym i znajomości jego wyzwań, łącznie z szerokim kontekstem ekumenicznym, a także wrażliwości na eklezjalny i egzystencjalny wymiar teologii. Monografia, choć z założenia jest opracowaniem o charakterze teologicznodogmatycznym, ma znaczenie także dla badań z zakresu liturgiki i prawa kanonicznego. Ks. dr Jacek Froniewski przedłożył tym samym monografię o pionierskim charakterze, wypełniającą lukę w dotychczasowym piśmiennictwie teologicznym.

III. Ocena innych osiągnięć naukowych Habilitanta, w tym jego dorobku dydaktycznego, organizacyjnego i popularyzatorskiego

Na potrzeby niniejszego postępowania awansowego Habilitant przedłożył również zestaw innych publikacji naukowych oraz wykaz i omówienie innych osiągnięć naukowych w okresie od uzyskania stopnia doktora, w tym dorobku dydaktycznego, organizacyjnego i popularyzatorskiego.

Grupę publikacji innych niż monografia stanowiąca główne osiągnięcie naukowe tworzą:

- 1 monografia (*Teologia anamnezy eucharystycznej jako pamiątki uobecniającej ofiarę Chrystusa i jej implikacje ekumeniczne* [seria: Rozprawy naukowe 84], Wrocław: Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu 2011) – jest to zmodyfikowana wersja rozprawy doktorskiej;
- 17 artykułów naukowych
- 8 rozdziałów w monografiach wieloautorskich
- 14 recenzji naukowych
- 3 monografie popularnonaukowe
- 18 artykułów popularnonaukowych

1. Artykuły naukowe i rozdziały w monografiach wieloautorskich

Przechodząc do oceny pozostałego dorobku naukowego Habilitanta należy zauważyć, że jego zainteresowania naukowe – o czym sam pisze w Autoreferacie – koncentrują się zasadniczo wokół dwóch głównych nurtów tematycznych: szeroko pojętej problematyki Eucharystii oraz zagadnień dotyczących sakramentu namaszczenia chorych. Pośród nich

należałoby wskazać jeszcze wyraźniej się zarysowujący trzeci, który dotyczy problematyki ekumenicznej w zróżnicowanych aspektach. Uwidacznia się on zarówno jako samodzielny nurt, jak i wymiar niemal stale towarzyszący badaniom w dwóch głównych nurtach.

W nurcie badań nad problematyką eucharystyczną Habilitant zajmował się fundamentalnymi dla rozumienia misterium Eucharystii problemami, jak kwestia ofiary, anamnezy, czy eucharystycznej obecności Chrystusa. Artykuły i rozdziały z tego zakresu są rzetelnymi, zawsze solidnie osadzonymi w źródłach, naukowymi opracowaniami, które nie zatrzymują się jedynie na deskrypcji lub przytaczaniu jedynie poglądów innych autorów, lecz każdorazowo stanowią oryginalną, merytorycznie pogłębioną analizę i interpretację szczegółowych aspektów wspomnianych problemów w ich aktualnym kontekście. Nawet teksty, które badają dany problem w perspektywie historycznej (np. *Eucharystia jako ofiara w nauczaniu św. Tomasza z Akwinu. Próba poszukiwania adekwatnego klucza hermeneutycznego*, w: *Piękna dama Teologia. Księga Jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Romanowi E. Rogowskiemu*, red. W. Wołyniec, J. Froniewski, Wrocław 2016, s. 233-244; *Obecność Chrystusa w Eucharystii pod postaciami chleba i wina. Krystalizacja doktryny katolickiej na Soborze Trydenckim wobec nauki Lutera*, w: *Pozamszalny kult Chrystusa w Eucharystii*, red. S. Araszczyk, Wrocław 2017, s. 7-29; *Marcina Lutera nauka o ofierze eucharystycznej. Jej ocena w orzeczeniach Soboru Trydenckiego oraz możliwości reinterpretacji w świetle współczesnych dokumentów dialogu katolicko-luterańskiego*, „Perspectiva – Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” XV [2016] nr 2 [29], s. 14-34), nie ograniczają się do zwykłej prezentacji poglądów czy wydarzeń z historii, lecz czynią to w poszukiwaniu sposobów pogłębienia dawnego nauczania, zrozumienia historycznego rozwoju kościelnej doktryny, czy jego znaczenia dla współczesnych interpretacji. W podejmowaniu problematyki badawczej Habilitant nieustannie „myśli” wyzwaniem, które pojawiają się współcześnie w teologii. W ujęciach z przeszłości odnajduje treści pomocne dla podejmowania teologicznych rozstrzygnięć w aktualnym „dziś”. To też chyba sprawia, że w podejmowaniu teologicznych badań Habilitant interesuje się również ich znaczeniem dla chrześcijańskiej egzystencji, czemu dał wyraz w kilku interesujących przyczynkach (np. *Aspekty praktyczno-duszpasterskie recepcji dialogu katolicko-luterańskiego o Eucharystii w świetle posoborowych dokumentów Magisterium Kościoła*, w: *Ad imaginem tuam. Księga Jubileuszowa dla uczczenia Arcybiskupa Mariana Gołbiewskiego*, red. W. Irek, Wrocław 2012, t. II, s. 85-99; *Życie ofiarą Chrystusa źródłem tożsamości i owocności posługi kapłana w świecie współczesnym. Inspiracje teologiczne w kontekście wyzwań dla polskiego księdza na początku XXI wieku*, w: *Credo Domine, adiuva incredulitatem meam. Księga jubileuszowa dedykowana Ojcu Profesorowi Jackowi Salijowi OP*, red. J. Kupczak, C. Smuniewski, Poznań-Kraków 2017, s. 153-167).

W nurcie badawczym dotyczącym praktyki namaszczenia chorych Habilitant regularnie publikował artykuły i rozdziały podejmujące zwłaszcza kwestie dotyczące zdrowia i choroby w ujęciu teologicznym oraz posługi duchowej wobec chorych. Habilitant nie ukrywa, że niektóre z nich, po odpowiednich adaptacjach, zostały włączone do głównego osiągnięcia naukowego, co zostało też odpowiednio w nim udokumentowane. Ale niektóre teksty tego nurtu wykazują również odrębne efekty badawcze w stosunku do głównej monografii. Na szczególną uwagę zasługują tu badania nad biblijnym i teologicznym rozumieniem choroby (*Biblijna koncepcja etiologii choroby i integralnego uzdrowienia w ujęciu teologii prawosławnej*, w: *Zdrowie i style życia. Wyzwania ekonomiczne i społeczne*, red. W. Nowak, K. Szalotka, Wrocław 2019, s. 177-195; *Choroba jako problem teologiczny – szkic do ujęcia ekumenicznego*, „Studia Oecumenica” 19 (2019), s. 73-96),

które ukazując dorobek teologicznej myśli w tym zakresie, jednocześnie wpisują się dyskurs interdyscyplinarny i transkulturowy. Jego podstawą jest integralne, personalistyczne rozumienie choroby i wynikające z tego takie samo podejście do uzdrowienia. Argumentując na płaszczyźnie teologicznej, Habilitant przeprowadził swoje wywody w taki sposób, aby były również relewantne na płaszczyźnie nauk społecznych i medycznych, a dzięki temu w szeroko pojętej opiece nad chorymi.

Myślenie w duchu interdyscyplinarnym i inkluzyjnym jest stałą cechą teologicznej refleksji Habilitanta, które ujawnia się również w trzecim nurcie badawczym związanym z perspektywą ekumeniczną. Jak już wspomniano w tym nurcie występują teksty w całości poświęcone problematyce ekumenicznej (*Małżeństwa różnowyznaniowe jako ekumeniczne „laboratorium jedności” – możliwości i perspektywy duszpasterskie*, w: *Ekumeniczna wizja małżeństwa i rodziny. Szansa i życiowe problemy*, red. J. Lipniak, Wrocław 2015, s. 91-105; *Wpływ dialogu ekumenicznego na reinterpretację Lutra w Kościele katolickim*, w: *Reformacja protestancka 1517 roku. Spory o dziedzictwo*, red. C. Lipiński, W. Brylla, Wrocław 2018, s. 59-76; *Życie i dzieło brata Rogera z Taizé jako profetyczny znak dla podzielonych chrześcijan*, „*Życie Konsekrowane*” 5(115)/2015, s. 50-65; *Topicality of the Spiritual Heritage and Theology of Brother Roger of Taizé*, „*Teologia w Polsce*” 14 (2020) nr 1, s. 143-167), ale zaliczyć można do niego również większość tych, które podejmują problematykę poprzednich dwóch nurtów, uwzględniając w niej również aspekty ekumeniczne (np. *Teologiczne znaczenie wkładu Maxa Thuriana w przygotowanie Dokumentu z Limy (BEM) w zakresie eucharystycznego charakteru anamnezy (z pozycji 30 lat recepcji dokumentu)*, „*Wrocławski Przegląd Teologiczny*” 20 (2012) nr 2, s. 83-98; *Sakrament namaszczenia chorych w praktyce liturgicznej i teologii Kościołów prawosławnych tradycji bizantyjskiej*, „*Teologia w Polsce*” 7 (2013) nr 1, s. 25-41).

Podsumowując, należy stwierdzić, że opublikowane przez Habilitanta artykuły naukowe i rozdziały w monografiach wieloautorskich prezentują wysoki poziom naukowy. Dorobek ten w pełni odpowiada wymaganiom jakościowym stawianym w postępowaniu habilitacyjnym – jest on oryginalny, twórczy, zróżnicowany pod względem podejmowanej tematyki, dotyczący istotnych i aktualnych kwestii w teologii, stanowiący znaczący wkład dla badań teologicznych, a przy tym eklezyjalnie i ekumenicznie doniosły. Opublikowane teksty nie ograniczają się jedynie do naukowych analiz, ale stanowią oryginalne syntezy, będące wynikiem trafnych wnioskowań i umiejętności uchwycenia implikacji wynikających z badanej materii. Wszystkie opracowania opierają się na bogatej i zróżnicowanej bazie materiałowej, wykazywanej w bibliografiach załącznikowych. Narracja prowadzona jest ze swadą i naukową precyzją, wyróżniając się wszystkimi cechami dobrego stylu naukowego.

Artykuły zostały opublikowane w specjalistycznych, punktowanych, recenzowanych naukowych periodykach. Są to wyłącznie krajowe czasopisma, co w żaden sposób nie ujmuje jakości publikowanych tekstów, choć szkoda, że Habilitant nie postarał się o publikację jakiegoś tekstu w zagranicznym czasopiśmie, o szerszym zasięgu oddziaływania, co byłoby z korzyścią i dla niego samego ze względu na możliwość zwiększenia cytowalności jego artykułów, i dla polskiej myśli teologicznej. Tym bardziej, że dwa z opublikowanych tekstów zostały napisane w języku angielskim.

2. Wystąpienia na konferencjach naukowych i działalność dydaktyczna

Habilitant aktywnie uczestniczy w życiu naukowym zarówno w swojej macierzystej uczelni, jak i w uczelniach zewnętrznych. Od 2013 r. jest członkiem krajowego Towarzystwa Teologów Dogmatyków i regularnie bierze udział w corocznych spotkaniach i sympozjach tego towarzystwa. Ponadto w okresie objętym oceną występował z referatami na 5 konferencjach naukowych, w tym 3 międzynarodowych, przy czym wszystkie organizowane przez krajowe ośrodki naukowe: Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu (2), Uniwersytet Wrocławski (2), Uniwersytet Zielonogórski (1). Z dokumentacji dostarczonej przez Habilitanta wynika, że wszystkie referaty zostały wygłoszone w języku polskim. Był on również członkiem komitetów organizacyjnych i rad programowych 5 krajowych i 1 międzynarodowej (organizowanej przez PWT Wrocław) konferencji naukowej. Habilitant uczestniczył także w 26 sympozjach i konferencjach w kraju i za granicą bez wygłoszenia referatu. Udział w 8, zwłaszcza zagranicznych, został udokumentowany opublikowanymi przez Habilitanta szczegółowymi sprawozdaniem w różnych krajowych czasopismach naukowych.

Habilitant od momentu zatrudnienia w PWT we Wrocławiu w 2014 r. na stanowisku adiunkta w I Katedrze Teologii Dogmatycznej prowadzi pełnoetatową (z wyjątkiem lat 2017–2021, gdy pracował na pół etatu) działalność dydaktyczną jako wykładowca teologii dogmatycznej, zarówno na studiach magisterskich stacjonarnych i niestacjonarnych, podyplomowych, oraz doktoranckich. Na tych poziomach studiów prowadzi bądź współprowadzi również seminaria naukowe. Jednocześnie prowadzi także działalność dydaktyczną poza macierzystą uczelnią: 1) w Uniwersytecie Wrocławskim w ramach Podyplomowych Studiów Prawa Medycznego i Bioetyki; 2) w Instytucie Duchowości Karmel we Wrocławiu.

Uczestniczył także w promocji kadry naukowej jako promotor pomocniczy w przewodzie doktorskim Sławomira Zatwardnickiego (*Chalcedońska formuła „bez mieszania i bez rozdzielania” w świetle dokumentów Międzynarodowej Komisji Teologicznej*, promotor: ks. prof. dr hab. Włodzimierz Wołyniec, obrona 27.09.2017 PWT Wrocław).

O wysokiej jakości działalności dydaktycznej Habilitanta świadczy jego nominacja (jako jedynego przedstawiciela PWT) przez studentów do plebiscytu na najlepszego nauczyciela akademickiego na Dolnym Śląsku.

3. Międzynarodowa współpraca naukowa

Podwaliny pod owocną współpracę naukową w wymiarze międzynarodowym Habilitant stworzył przez odbycie trzyletniego stażu podoktorskiego w latach 2011–2014 w Instytucie Ekumenicznym Johanna Adama Möhlera w Paderborn w Niemczech (Johann-Adam-Möhler-Institut für Ökumenik). W tym czasie prowadził indywidualne badania naukowe w dziedzinie ekumenii, brał aktywny udział w wykładach, seminariach i kursach prowadzonych przez pracowników naukowych wspomnianego instytutu oraz w konferencjach, seminariach i kursach specjalistycznych na forum ogólnoniemieckim. Udział ten został poświadczony przez odpowiednie certyfikaty dołączone do dokumentacji złożonej na potrzeby niniejszego postępowania oraz w opublikowanych w polskich czasopismach teologicznych sprawozdaniach. Łącznie we wspomnianym okresie Habilitant uczestniczył na terenie Niemiec w 10 konferencjach i 4 naukowych kursach specjalistycznych dotyczących problematyki ekumenicznej. Od 2018 r. Habilitant przynajmniej raz w roku odbywa w Instytucie

Ekumenicznym Johanna Adama Möhlera w Paderborn kwerendy biblioteczne, konsultacje naukowe z prof. W. Thönissenem i dr. J. Oeldemannem oraz bierze udział w szkoleniach i konferencjach organizowanych przez tenże Instytut. Dwa pobyty w tamtejszym ośrodku (2020, 2022) realizowane były w ramach programu mobilności pracowników naukowych Erasmus +. Efektem tych kontaktów są zarówno artykuły naukowe, jak i sprawozdania z konferencji. Należy więc uznać, że Habilitant intensywnie uczestniczy we współpracy z Instytutem Ekumenicznym w Paderborn, choć umniejsza jej efektywność brak publikacji w zagranicznym okresie bądź wystąpienia z referatem na konferencji naukowej.

4. Dorobek organizacyjny

Habilitant dysponuje także znaczącym dorobkiem organizacyjnym w pracy na uczelni. W okresie 01.09.2014–31.08.2017 pełnił funkcję Sekretarza Generalnego PWT we Wrocławiu, a do zakresu jego czynności należały: organizacja i planowanie procesu dydaktycznego (zwłaszcza układanie planów zajęć i bieżąca ich koordynacja, organizacja egzaminów), nadzór nad pracą dziekanatu, przygotowanie posiedzeń senatu, koordynacja działań komisji doktorskich i habilitacyjnych, koordynacja organizacji sympozjów i konferencji, organizowanie uroczystości uczelnianych (w tym doktoraty *honoris causa*) oraz nadzór nad Wydawnictwem PWT. Pełnił również funkcji sekretarza w 19 komisjach doktorskich. Od 2015 r. jest współredaktorem serii wydawniczej: „Opera Theologiae Systematica” – PWT Wrocław. W latach 2015–2016 był członkiem redakcji „Communio – Międzynarodowy Przegląd Teologiczny”. W okresie 29.03.2019–05.02.2021 pełnił funkcję sekretarza w Ośrodku Badań Muzealiów, Relikwii i Zdarzeń Eucharystycznych na PWT we Wrocławiu. Jest to interdyscyplinarne centrum badawcze skupiające naukowców rozmaitych specjalności z różnego typu uczelni w Polsce.

5. Popularyzacja nauki

Habilitant aktywnie uczestniczy w działaniach na rzecz popularyzacji nauki. Można wskazać trzy główne obszary jego zaangażowania, w których wykazano istotne osiągnięcia:

1) publikacje o charakterze popularnonaukowym – 3 książki i 18 artykułów o zróżnicowanej tematyce, najczęściej związanej z prowadzonymi badaniami naukowymi. Artykuły publikowano głównie w czasopiśmie „Nowe Życie”, ale także „Wrocławskie Wiadomości Kościelne”, „Vox Nostra” i „Notitiae Unionis Apostolicae”.

2) wykłady popularyzatorskie z zakresu teologii dla różnych środowisk (9 wykładów w latach 2015–2022)

3) audycje radiowe – głównie felietony o tematyce ekumenicznej emitowane w katolickim Radio Rodzina we Wrocławiu (6 felietonów w latach 2014–2020).

Do tego zakresu należy wliczyć również pracę Habilitanta w diecezjalnym Sekretariacie Synodu (2021–22), gdzie prowadził formację i szkolenie animatorów parafialnych grup synodalnych. Prowadzi także kursy przygotowujące nadzwyczajnych szafarzy Eucharystii czy kursy w ramach formacji stałej presbiterów archidiecezji wrocławskiej. Działa ponadto duszpastersko, organizacyjnie i popularyzatorsko w duchu ekumenicznym w ramach

Wspólnoty Taizé na terenie Wrocławia. Wszystkie te aktywności polegają na upowszechnieniu wyników badań teologicznych prowadzonych przez Habilitanta.

IV. Konkluzja

Wytworzony po uzyskaniu stopnia doktora naukowy dorobek ks. dr. Jacka Froniewskiego dowodzi, że jest on dojrzałym i twórczym teologiem. Wyniki jego prac badawczych istotnie przyczyniają się do postępu naukowego w zakresie nauk teologicznych.

Jednoznacznie stwierdzam, że monografia przedłożona w ramach starań o uzyskanie stopnia doktora habilitowanego jako główne osiągnięcie naukowe stanowi znaczny wkład w rozwój dziedziny nauk teologicznych. Jest to bardzo obszerne studium, dobrze zaprojektowane, osadzone na szerokiej bazie materiałowej, będące teologicznodogmatycznym i ekumenicznym namysłem nad sakramentem namaszczenia chorych, z uwzględnieniem integralnie z nim związanych aspektów liturgicznych i kanonicznych, toczonym zarówno w perspektywie historycznej, jak i teraźniejszej oraz wybiegającej w przyszłość. Tak kompleksowe ujęcie problematyki sakramentu namaszczenia chorych stanowi *novum* w piśmiennictwie teologicznym i czyni recenzowaną monografię dziełem pionierskim. Drugim istotnym *novum* tego opracowania jest pogłębienie i rozwój teologii sakramentu namaszczenia chorych w wymiarze pneumatologicznym i paschalnym, i sformułowanie na tej podstawie teologicznie i eklezyjalnie relewantnych postulatów dalszej reformy i rozwoju sakramentu namaszczenia chorych, a nawet szerzej: różnych form duszpasterstwa chorych. Kolejnym ważnym *novum* jest ukazanie teologii i bogactwa form obrzędów namaszczenia chorych w Kościołach niebędących w jedności z Kościołem rzymskokatolickim, zwłaszcza poreformacyjnych, w tym anglikańskich, wraz ze sformułowaniem wniosków bądź wskazaniem ważkich implikacji o charakterze ekumenicznym.

Naukowy dorobek współtworzy również zestaw składający się z 25 artykułów i rozdziałów w monografiach wieloautorskich, prezentujących wysoki poziom naukowy, 14 recenzji naukowych oraz ponad 20 tekstów o charakterze popularyzatorskim, w tych trzech monografiach. Habilitant wykazuje się również istotną aktywnością naukową realizowaną w więcej niż jednej uczelni, współpracując z innymi ośrodkami naukowymi, zarówno polskimi, jak i zagranicznymi. Wobec powyższego został spełniony podstawowy wymóg do nadania ks. dr. Jackowi Froniewskiemu stopnia naukowego doktora habilitowanego nauk teologicznych i jednoznacznie popieram jego wniosek w tej sprawie.

Rajmund Lesiński